

3/6

K13/316
A13/3/145

K13/145

F.H. Kumalo.

1
31

26

1 Ukuqomisa.

Kwa zulu nobani nje uyaqomisa; kusukela ebung'ini ensizweni kuze kuyofika emahkehleni asenezicoco ngoba phela umuntu uyaganwa noma esenabagazi, inkani uma efiyile enempahla izinkomo nezimbuzi zokulobola.

Akukhathaleki nomayinsizwa noma yikhehla bayayisulwa nje intombi isukwe yibele, ~~yikhehla~~ aziyiqomisa ilitshitsh isahlola ziyilanele iliqhikiza ize ibeyinkehli. Izinkehli phela esezi khehlile zelula izinwele zathunga isicholo noma inhloko.

Uma intombi isiqomile isinesoka ithwal'indwang' ebomvu kanti ezingakaqomi zithwal' indwang' emhlophe. Uma isilal' isoka iyagunda iboph' umqhele ebomvu.

2 Ukuqonyiswa. kwentombi.

Intombi iqonyiswa lapho uhlangana nayo khona. Uyitshela ukuthi uyayithanda. Phoke bokunye yona ayizikukuphendula phela. Uyasuka lapho usuthatha into yayo nje ngesiqhano noma yiduku intombi ibisithi. Uyisaphi impahla yami na Isithi insizwa Ngithi ngiqome ibisithi intombi "Angikufuni" Ubus ngoduka nayo impahla layo phezu kokwenqaba kwayo ngoba kokunye isike yenza ukuba ikubone ukuthi uyithanda ngem. ela na.

Insizwa isihlal' ibindele abakubo kantombi oyise nonina noma abafowabo, nayo ukuthi abas' ufika yini balande impahla ngokuthi iyiphogeleni ingane yabo. Insizwa ibindela usuku lube lunye nje. Uma bengafiki wena usizwa usuphindela kuso isesheli sakho ufike ngakubo um se entabeni noma ngse hlathini endaweni esobala nasekhaya wenzela ukuba uyibone uma iphuma ukuyotheza nokuyolima nokuyo' amanzi.

Uma usufika kuyo usuqala ngokuxolida uthi "Pho, mntanethu ungathukutheli ngokuba ngahamba nempehla yakho angizenzi ngane yasengizini ngisindwa umthwalo wothondo namandla kangise nawo. Phoke wena impahla yakho ikhona isengumbamba nhliziyo. Phoke wena intombi wesabani ukungiqoma qha mama, into enhle nami angisho ukuthi ngikupheqela ukuba angithande uma kungasho kuphela ngithi nceng' inhliziyo yakho. Uthi uyazinje intombi ukuthi uyangithanda na? Mina angikufuni sekusho intombi.

K13/145

Pho lempahla yakho owanginika yona wanginikeloni; wanginikel' ukuthini ungangithandi njena? Sengifuni ukwazi ukuthi izintombi zakini sewazitshena yini ukuthi useyangi thanda na? Ingabeke wena uyesaba ukub tshena mina kangisabi. Sengiya kubo ke mtanethu ukubazisa ukuthi uyangithanda,

Kokunye yenqabe ngokuthi Mus'ukuya emaqhikizeni ngoba uma ugiseyingane angi kabi uguye owokuqoma "Usuphendula nge- lokuthi ke" Uthi uyingane nje ukhulela mina yini? Asiqomane nje ngoba nami ngiyingane enje. Kungakuhle pela ungilindese ugezwi, kungenjalo mina sengedlulela kodadeweni" Isho njalo insizwa isiphikelela khon' emaqhikizeni isifika ithi "Ningibona ngigaleleka lapha nje ngifike ngamanzwi entombi yakini ithi impahla angizoyinikwa yini. Sezithi ke izintombi; Oka thin' intombi ayizange isitshena loko" Pho ke mayilandwe
 3 uma inganazisanga loko" Sekusho insizwa. Nempela / isilandwa Amaqhikiza aseymbuz' ukuthi wathini wena kulomuntu? Kokunye esiphuka ithi kayazi lutho ngalomuntu. Enje isizikhala Insizwa isithi atambi uyenganini lapho ugake ngukuphoqa ngakugambela amanga? Mina nyombi angizothetha macala ngilethi impahla yakho lena" Amaqhikiza asethi Nawe impela uyamthanda lomuntu. Aseyiphendula ngokuthi" Usahlulekile uswel' amazwi okukutshena ukuthi usekuqonile. Beka wenu, insizwa, uzufike nezintshengula ezinhlanu (Ezimbili ngezenkehli ezintathu ngeze qhikiza) zokuthatha ipasi" (Manje osheleni banikezwa iqhikiza, ababile abenkelili eziphethayo impela egcin' emnyango umakuhleziwe.

3 UKUQOMA KWE NTOMBI.

Bese zibuthana ke izintombi mhlana kuzothathwa ipasi zikh' izinswazi zonke zokushay' isoka. Mhla iqomayo intombi kubuthahwa entabeni endaweni esitheleyo ngasekhaya. Bes' ifikake insizwa iza nomngane wayo. Bafika njalo sezilelezi izintombi ziphetho zip izinswazi njalo sezililezi izintombi

Ipasi belu, ibuhlala butshutshiwe buwuca olulingana entayeni. Noma kukunye yinsonto noma z yiduku, konke lokukungaba yopasi. Intombi lena eyona iqomayo ayibibiko mhla lowo, mhla wepa i phela.

Ukuba zifike nje izinswazi zibingelelwa ngoswazi .

K 13/145

Ishaywa ziqhikiza elip ethe impahla bese ziyi thelekela zonke nezinye ziyincuncothe. Ibiyavike insizwa ziyishaye vesezithi Mi thatha nanti ipasi usehamba ke.

4(1)

Uma ifika ekhaya usebetha uphondo bhoo' Sekuzake zonke izinsiswa nezintombi zakubo zizobeth/sigubu noma zizobetha impalamala. Kubuthanwa ubusuku bonke phezulu entabeni bezwe bonke ukuthi usobani ugonyiwe kujatshulwe phela kuyahlatshelelwa kuyasinwa kushayw' indlamu kubongelwa insizwa eqonyiweyo kuthiwa wadla sobambani" Kuze kuphume ilanga lithi chwepheshe.

Ekuphumeni kwelanga sekuhanjwa ndawonje kuze kuyo ngenw' ekhya bese kuphanyekwa uduku elimhlophe sekuhalaliswa sekuyiyizela isimame, sekunganw' endlini sekuqedelwa' ukujabula. Selizobe limi njalome iduku lelo isoka liza lithole okokubanga. Endulo kwakubongwa ngophephela olotshwe ngeshonba elininyama manje sekubongwa ngemali.

4 UKUBONGWA KWE NTAMBI EQMIL YO.

Isoka lekhethi umkhongi ayobuz' usuku lokubonga emaqhikizeni abeselinquma anaqhikiza beseku gaywa utshwala ekh-
abo soka nasekhabontombi. Buyofihlwa phela nasekhabontombi.
Kwesatsh oyise nabafowabo. Buthwalwa yizintombi ebusuku zibubeke komunye umuzi osoduze kwalapho kuzobongelwa khona. Bese zibuyela emakhaya zizofihl izingubo amabayi nama kwatha nokunye kokunula. Sei k zicwalake. Sezihamba entabeni endle ukuyolindel' i-insizwa.

= 4(2*)

Izinsiswa ziza ziqhamuke zihlele bese zifika zima, sekudlula abakhongi noma babile nje abaphethe impahla yokubonga ingubo yokugqoka nensipho nesicephu neduku necibuko. Abakhazi njalo impahla lena bayibeka phambi kwayo intombi ezobongwa iphahlwe zintombi ezimbili/yona ibe phakathi. Sebefike ba'dlala isicephu beyihlalisa kuso intombi, sebephindela emuva ezinsizweni. Seziza zonk' ezintombini. Sekuqala umkhongi ukubonga kokuthi "Ngiyabongake ukusazana inhliziyo yakho enhle emhlophe enje ngesihlabathi solwandle. Koba kuhle ukuba umqome nje, umqome ngamaqiniso awudlali ngaye. Umbambele esihlakaleni ungalingisi okwemfene yona ithi ibaqwe esihlakaleni ibisiyenyusel' ehla nengalo yenzel' ukub' ihambe. Ngithike ntombi ungedula ungedluli njengenhlava yona eluqala phansi

uhlanga ize iluphume phezulu. Ngithike nawe ntombi ungabe uyabaw
 nsizwa ubusuyiqoma loko. Ntombi kuyokuphozisa kukwenze isifebe
 ikatha. Minake ntombi imale yami ngoyilanga sekusukuma isoka
 lithi ngiyabonga ntombi inhlizayo yakho enhle ukuba ungiqomile
 Ngithi kodwa ntombi ungabe udlala ugami ungenze ungubo yakho
 yokusebenza ekhaya yon' ongayikhathalelele ngiyokwenza ibeshu
 lami lokusenga elidala lona ngithi noma ngingena odakeni nalo
 ngingabi nandaba. Intombi eyisiqhwe bamadoda imbi iyalidumaza
 igama layo. Sekusuka omunye ethi "Izinkathazo azikho ntombi a-
 kukho ukuhluphana okutsheni siyubongo ukuba injithandile
 lensizwa yakithi. Phoke nathi sojabula ntombi sihlala ngokudu-
 misana njenganamhla nje kuze kuthi noma ntombi sifika ngakini
 ufik' usudumise nathi wofika ngakithi sikudumise" Impendulo
 yezintombi zithi "Ningasho ukuthi size laphanje sizogoma,
 kufana nokuthi nje sesemthunzini, ngomiso siyadlala, inga
 mangali ngoba phela silihlaba ledlule njengenaliti. Uma
 insiphethe kahle siyohlala.

5

Futhi thina siluphapse lwegwalagwala oluthandwa yizwe
 lonke. Sihlezinje sisemthunzini. Ngalokhu ke koba kuhle
 nxa siphethwe kahle.

Umkhongi ukhokha usheleni isoka osheleni ababile umfo-
 wabo wesoka usheleni ezinje izinsizwa uzuka noma utiki.

Izintombi sezikhiph' utshwala sebuthengwa buphuzwa izi-
 ntombi nezinsizwa ngawonye, ezinye izinsizwa seziziqomisela njalo
 khona lapho ukuba ziqede sezihamba izinsizwa ziya ekhabosoka,
 izintombi sezihlakazeka ziphindela emakhaya. Ukuba zifike
 ekhabosoka izinsiwa sezizothi ezinye izinsizwa selethula ke
 iduku ayilethule ezithembileyo ibisilethula esibona ukuthi
 akusensuka zatshwala buqhazuke iqonywe phela uma ingasaqonywanga
 zoyishaya sezingen' endlini ziphuz' utshwala seku phelake sezi-
 hlakazeka ziya emakhaya.

Sekuphel' izinsukwana izihlani isoka seliphinda umkhondo
 entombini lephethe ishumi losheleni lekuela intombi
 emaqhikizeni ukuba liyibone ukuze amaqhikiza nagalwimbeli
 ngoba uma isoka lengenay' imali lengeke liyibone lihlale nayoli-
 xoxe ezomdansiswane uthando phela.

6

5 UKUYOBON' UMUZI.

K13/145

5

Uma intombi isiqomile yabongwa yeluka amacansi nezithebe namavovo ithenge nezimbenge nezinkamba, nezikhetho nezindishe zezingane nama yitikobezingane. Uma intombi isilungile iyasho esokeni layo ukuthi ngosuku oluthile yobe izobon' umuzi.

Ibisimema ezinye izintombi ezizobona umuzi. Ziphuma ntambama emakhaya ziphete izipho namaawidi nomentshiso ezifike zikuchithe egcekeni lalowomuzi ukuba zingenenje esangweni lomuzi bese zixhutha amaawidi nomentshiso bese zingena ngosohlangothini lwesinxele lomuzi. Sezikhonjiswa indlu. Zithi bese kuya abadala bakhona ukuyozibingelela.

Indala kuzo izitombi isifika yaba isithi lokuke okukasobambani lokuke okukasobambani lokuke okukasobanibani njalo njalo. Abakhona ke sebashayihlombe bejabula. Uma intombi inamandla uyise wesoka winika icansi nokhamba nesikhetho nesithebe nensibekelo imbenge nenkezo yo tshwala. Enje enganamfutho imnika icansi nokhamba nesikhetho. Uninazala imnika icansi nevovo onina abanye abanika incansi noma isithebe ngabanye. Abalobokazi babelwa amavovo izinsizwa ezinkulu amacansi nemishayelo, abafana izicephu nemihsayelongamibili. Izingane zamantombazana zabelwa omayitoka, ezabafana zabelwa amayemba nezindishi ezincane obesini. Ingane yentombi yabelwa icansi nendishi nengubo nobuhlalu, nomfum.

7

Onina bese bethi izitombi azembule zishikile kuqale esenyango kuze kugcine esemsamo. Bese bephuma onina sekungeni utshwala sekungeni' izinsizwa nezitombi sekuphuzwake. Bese zithi ke izinsizwa ezintombini. "Akhe nembule bantabeth' bese zisukumake zumbula. Bese zibaboaza izinsizwa ezinye njalo besezisho izicana zishwephepha. Kudluleke loko. Bese kusinwake kuze kube sebusuku zize zixoshwe izinsiwa zingasavumi kuphuma ukusuka ezintombini kuthwe phamani bo, ziyanetha yini izindlu zakini? Sizixoshwa yisoka izinsizwa. Ezinye ziphumeke kodwa amaphinsi ayasala noma exoshiwe. Ukuseni kuse omnyamana zivuke zihambe.

6 Ingane Yentombi Eqomileyo.

Kuye kuthi mhlazana intombi ibongwayo ukuba kuqedwe umsebenzi wokubonga intombi bese kusuka umfowabo soka ephethe usheleni amnikeze intombi ethi. Mansi imali yengane yakho u sobambani uma ikhona ingane leyo umfana noma intombabane bese ziyibiza izitombi ibisihlala kuzo kuze kusukwe lapho esingoawini.

Intombibese ithenga izimpahla zengane ingubo noma ziyembe, nesicephu nezimpahlana zokuyi vunulisa. Intombi ibisimena abangan i bayo noma bebabili ukuba bayavuma ingane khona phela kubo kasoka.

Zithi ukufika bese zibingalelwa bese zecela ingane leyo ziyibiza ugegama. Ibisiza bese ziyigqokisa ziyivunulisa ngo kupheleleyo bese ziphiwa ukudla sizihamba. Ezinye ziyibonga mlila seziyosina.

8

7 Igama lentombi eqomileyo elwela esokeni.

Ithi intombi ingaqoma bese kuvela igama esokeni elitha yona. Ibizwe ngabancane ngalo baze nabadala oyise, nonina bayi bize ngalo mhla besese.

Lilethwa yizintombi zakubo kasoka nom ngabofana ba khona. Amagama avumile yilwa:

Uvi'ukunyunda, Udelez' amabungu, umaqashaza uDelis' amadoda.

Seliyoba yigugu elikhulu kuhlekwe nabanewabo sebeyibiza noma k beyithethisa nglo incibilike nomaibinindinini bayibiza ngalo sebeyithophile isiyobenzela noma yini abayicelayo ekhaya.

8 Ukucelwa kwe Ntombi.

Uma zikhona izinkomo zokulobola isoka liye lazise intombi ukuthi seliyifunela ekhaya. Enye intombi yengabe enye ivume bese ithi aledlullele amaqhikizeni liyoyicela kuwo.

Uyise womfana usefuna umkho gi uyise wentombi usebiza akufunayo ngomntanakhe, Ukh' abize ihashi, liboshelwe nemali njenganpando abahlabu noma noma bayishiyangalombili, kokunye abize yazi nezicathulo. Imvulamlo phela leyo umame, mina wentombi yena ubiza itshali nengubo yokulala, bodwe umkhongi eze azokukhokha konke loko, bes belobolake abakhwenyana besho imibala yezinkomo abeza ngazo babuye bagoduke. Uyise wentombi usethi mayiland' abayeni. Ibis' igay' utshwala isibazisa us= usuku eyoye ngalo ukuyokuma.

Intombi unema ezinye ezintombi zithwale utshwala ziyoyimisa, zithe lezo ezithwal' utshwala zifinyelele ekhaya zibubeke ezinye zibe zihlezi ngaphandle kudunyana nomuzi zilundane khona bese zikhumula zibini ubuhlalu kuphela, izingubo ziphathwe abafazi.

Zishay' alude abele zihlabelela zize ziyoma unaqondana nesibaya. Sezibek' esebayeni zifulathel' umuzi. Sekukholo njaalo. Sekubaswe elikhulu ikloba. Sekuthiwa aziphenduke kubonwe izisu. Base badelise amakhloke kad' ukuba zingeniswe endlini.

Umakoti umgeniswa ngeshumi noma ngambuzi bese ehlaliswa ecansini ngosheleni ababili. Sekungen' utshwala-bese-zingenake izinsizwa zizobingelela izintombi kodwa izintombi zithulenze zinga vumi. Kughedelwane ngokusina. Izintombi zikhulumisane zodwa nezinsizwa zenzenjalo kuze kwa hlukwane ngalolosuku ezifike ngalo. Zibuye zihambe izinsizwa kulalwe. Ngakusasa sekungen' ukudla okuvela ezihlotsheni nakubanakwabo soka sizidli izintombi Angade umakoti bese zihlubula ziye emfuleni ziyogeza emfuleni. Sekusuk' ezithil' izintombi zibiz' imvungu+inkomo noma izimbuzi ezintathu-nendlakudla yesine. Uma sekuphumile loko sekunquma zon'izintombi ukuthi makuhlathwe zibengaki. Sezihlathwake seziphindel' emfuleni izintombi sezenyaka zonke ziya ehlaya ukuyovuma sekubuthana nezibukeli' zonke ziya ekhaya zizobona izintombi zimile. Bese zingeni endlini sekungenisw' ukudla komuzi. Bese zikwabeke izintombi zabele bona abasenzini kusale umakoti nezimpelesi zakhe. Kuthi kusihlwa seku khishwa izimpelesi endleni ngemali. Ikhiswa, /ngosheleni inye. Kusal' umakoti elawini. Kuyasa zivuka ziyotheza nomakoti. Umyeni usenika umakoti imale y kuthenga zimpahla azokwembeswa ngozo. U helekezelwa udadewabomyeni bahamba nezimpelesi sebefika bethenga itshali nezigqizo neduku. Lokunggwaza ekhanda elincinsoto eyinziwe izi iziqhova. Sebethengela nezipelesi amaboyi namaduku aneziqhova zokunggwaza. Sezifika ziphotha izigqizo. Umyeni usemema abayeni. Ekufike kwabayeni usezuhola ekhanda usevumula kahle evula isikhuthu anqwaza ngeduku elinezighova zensonto, ebomvu neluhlaza. Usephuma esephethe uboko lwakhe azoshaya ngalo izinkomo alotsholwa ngazo ushaya eyokuqala eszeleka phela. Sekuhanjwake kuyiwa kubokama koti.

Umyeni usele emuva belu wolandwa kusasa ngengcoazi yotshwala bangena njalo abayeni sekuhlwebe, bangena ngakwesokhohlwa ngasesibayeni esikhulu. Sebemake emnyango endlini engahla sekumemeza yen' umhlaleli ethi Yethi baba wena ~~weq~~ wasekuthini Ngifika nesithole sakwethu esinzimakazi azisho zonke ngemibala yazo aze azi qede bathi maneza asizwa aphindeke baze bezwe kuqala ngoba phela abayeni laba bafika nje ba bekiwe. Sebenikw' indluke sebengenake. Phoke sekukuhle kwesabeka. Kuhlanyisiwe sebesina abakhwenyana sebehlaliswa emacansini. Intombazana yakwabomyeni ihlaliswa ngoxheleni sekungeniswa uth utshwala ke sekuthu ngwake k buphuzwa kuze kulalwe. Kusasa sekukhulung' ubukhazi (ubulanda) Sebehlatshisu' inkomo kuculwa abayeni phela. Nembuzi yomkhongi usefikile nomkhwenyana nembuzi yomkhongi. Usefikile nomkhwenyana uze nabafazi bakubo. Kudliwe kuphuzwe / kusinwe, base habambe ngakusasa. Kusala umyeni nodadewabo kebad e izibethe izibaza phela baze bahambe ngakusasa nabo. Useseleke unakoti. Unakoti seyoze aonwe mhla esezokuwandlula ngoba phela yiloku endlala washiya. Kathi nyakenye agay' utshwala ayokwendlula konakhe. Besekuthiwa makakhohle ngembuzi, imbuzi lego ephuma kuye umyeni belu.

Usehamba nezitombi nabafazi afike ahlathisw' izimbuzi ezimbili kuphuzwe no tshwala. Ahlale izinsukwana ibuze aphindele emuva uma ezokhehla kuza izintombi zakhwabo soka nembuzi yokuzokhehla umlobokazi. Bese zifika zihlatshiswa enye phambili. Sezihambule isisale iphiwe abakubo abakwaziyo bese igaya utshwala futhi unakoti ayobika kowakhe ukuthi usekhehlile sekulindelwa ukusinake.

10 Ukusina kwe-Ntombi.

Intombi ihamba iyothenga ibokisi nezingubo zokulala, ithengele uyise wesoka ingubo yo kulala, ibis' ithengela isoka isambulela bese kucwiliswa utshwala, usehambake unakoti eyocunela ezihlotsheni zakhe. Uto wala bayo gaywa ngosuku olunqunyiweyo, bese kuqaliswa nokufundwa kukusina. Bese kuyobuzwa usuku lokuvubela. Lunqinywe nalo bese kufikake unkhongi ufika njalo isiyancama intombi lena kuhlatshwe inkomo nembuzi usefika letshona umkhongi esthi undwedwe aluphume. Usethi uyise wentombi akhe azoqobela izintombi inyana kuqala.

12.

Eqedile sezithi izintombi akathwale ibokisi/uyise usekhip' intombi endlini sekukutshwa ibubo lokukhipha intombazana endlini.

Uyise uyibambe ngengalo aze angene nayo esibayeni aze afike enhla nezibaya abhaye aphenduke nayo. Ithi ingesesangwini isisho inkondlo yayo. Bese zisala esibayeni izinsizwa zigiya Sebebanbake baze baye bafika lapho kusinakhona intombazane bengena ngase utshonalanga baye bafike enhla nesibaya ngaphambi kwendlu yakwa bomyeni. Bahamba njalo bahlabelele bethi Saze saganul' isishokolo. Ikhetho lithi thina singama sonk' impela kade kwasa siganwa. Bese be gqumshelake onina bomyeni bethi. "Sizode' ingco yingxoyi besho ukudla okuthambileyo okuco lisekileyo okuzogaywa umakoti bathi onina Wolima kakhulu makoti kuyalinywa lapha kithi bese lunge' endlini udwedwe selunikw' utshwala baze balaleke kothi kusesebusukwaneni umakoti usevuka nempesisi yakhe sebeyohlal' emfuleni. Ekuphumeni kwelanga sekwehl' ezinye izintombi ziyokumhlalisa khon' emfuleni. Sekwehl' izinsizwa zaludwedwe sezizohlal' mbuzi yazo khon' emfuleni. Imbuzi lena iphumakubo kamkhwenyana. Sekufik' izihlobo zentombi zithwele ukudla imbumba ubatata izindubu amadumbe nokunye zikulethe khona emfuleni lapho kufikwe kudliwe khona imbuzi yezi-nsizwa isiphakwa isidliwa. Idlwelwa khona emfuleni zidl' isimukulo.

13

Zithi ubaziqede beseziyobika mutwanekhaya kuyise womyeni. Zifike zingen' esibayeni zigiyе ziphunc. Eruva kwazo umakoti wonina engeko koswa omzalayo ngempela bangen' esibayeni bazungeze qede baphume agesango baphindele emfuleni sebeyokhuphul' umakoti banyuke naye bumbaba ihubo/sebeya esigcawini pambi k muzi endaweni elungisiweyo bafike bakheth' elabibala lokusina. Sekuqala won' umthimba. Izinsizwa zawo zisine bese kulandel' izintombi. Sekufik' ikhetho lizobuka. Umakoti usahlezi belu uyayicola uyayaxwa uya vumuliswa. Umakoti usesukama nesinkehli esho inkondlo yakhe ephethe isambulela nehawu nommesa wokukhomba, usesina, esina eyodlulis' uthi lomzimba ngakunye umyeni lapho' usesukama egiya. Usefika' emnika esambulela emupha. Inkehli sina nayo iphetha isicephu nayo isinika umyeni ukuba alilale kuso. Sekusukum' udadewabo umyeni ayobumb' umakoti ngengalo abaleke naye. Abese hluthul' umakoti ephindel'

emthimbeni.

Bese zisukum' ezinkehli zipheth' amacansi okwaba nengubo kayise womkhwenyana nomkhambo lwakhe nesizibekelo nezithebe necansi likanina womnyeni necansi lonsema lika mfowabo yise kabomyeni konke loku kwamukelwa unina womnyeni. Sebegcina ngesigekle. Esehamba umakoti nehele lezintombi babuye baphume sebephindel' esigcawoni. Sezisuka izinsizwa ziya entabeni seziyogiya khona sekufika izibukeli zizoshayela ngokusina nangokugiya kushayelwa njalo ikhetho nalo seliyovumula ekhaya laphaya. Sekuphum' ikhetho liza ngamabele selisinake. Kuthiwa liyakhetha ikhetho. Kothi umaseligcine ngekondlo bese kukhulekwa anadlozini sekubongwa bonke oyise noyisemkhulu bomkhwenyana babongwa nguyise kamkhwenyana noma unfowabo uma eligagu. Ikhetho selihlab' ihubo sekubuyw' kuyiwa ekhaya. Nomthimba ushlab' elawo ihubo. No makoti eseya endlini yakhe. Oyise bangena kweyabo. / Izinsizwa zingene kweyazo. Sekuthungwa njalo buyaphuzwa. Badakwe abadakwayo. Bese kulalwake. Kuyasa kusasa izintombi zibiza umqololiso. Ibibisi hlahlwa njalo. Inxeba libe linye ngoba uma ingawi ngenxeba lokuqala usheleni inxeba. Igwazwa njalo umakoti umi laphaya endlini kwakhe utshikizisa umtshanyelo ingawi ngenxeba lokuqala nce kuphume osheleni. Kodwa noko ize iwe. Bese ephumake umakoti nezintombi bavunule eyokwa thiwa. Umakoti uyatha ngocu lobuhlalu obumhlophe. Uphelkezelwa izintombi njalo bese esin' inondlo yakhwe obeyisina ngayizolo kanye naso isigekle sangayizolo. Abesebuyela indlini. Isihlinwake inkomo.

Sekufik' izintombi zizocela amangebeza. Amangebeza lana amatshontsho zithi letho amangebeza letho bo. Sekuphum' omame bezogqib' umswane esibayeni ngoba phela bethi kofik' umthakathi athathe nenyango abulale umakoti ngako.

Nenkukhu yeluswa impela ukuba ingathathi inyongo. Bese kukhishwa umlenze lingavezwa' ithambo lawo lenyonga. Kungaba yicala phela kuthiwa kuvezw' ithambo lenyonga kamakoti. Umlenze lona usuhambaketya kunina ekhaya ngoba phela yena akezi edwendweni Sekhishwa umkhono wezinsizwa zomthimb. nebele linikwa umthimba Sekukhishwa umbubuzo umkhono olwahlwa zintombi zinika abasemzini sekuqutshwa izimbuzi ezimbili zisiwa kwambkhongi.

15

Zifike zihlatshwa ziphekwe zidliwe kan e nomkhono nezinsizwa zomthimba. Sekuphuzwa ke kuhanjwe. Umkhongi usehamba eyokhupha izintombi zomthimba inyama. Bese ethela umakoti ngenyongo kusihlwa. Unele amthele nje izintombi bese zimthelekela ngezimwazi/unkhongilo. Abesehlabelela umakoti ethi asezihlile azano baba we ayoyo, abesephum' ebaleka njalo ephumela phandle bese zimbamba. Izintombi zakubo ezizomendisa. Ebesebuyake engen' enlini. Sekulalake. Sekusele izintombi zodwake manye.

Ngakusasa usephuma ekuseni umakoti eya emfuleni benomkhongi nezitombi. Umkhongi usethwal' ihokisi, izintombi sezimbincis' isodwaba sebefika bahlalake emfuleni. Ezintombi sezibiz' umeke, imbuzi yokumekeza akayidli belu umakoti ihlawula phela. Seyizidla, sezigodukake manje zonke izintombi zomthimba sekusala izimpelesi ezimbili nomakoti.

Kusihlwa umyeni usezokhipha ishumi noma zimbuzi yokukhipha izimepelesi elawini. Ngakusasa umakoti nezimpelesi sebephuma bayotheza izinkuni sebebuya ntambama. Sebephiwa ukudla sebelala. Sekusake isihamba enye sekusala ibanye yisigubu ehlala aze aphindel' ekhaya kubo nempelési afike' aphuce abesegay' utshwala ethwaliswa izintombi zakubo buya laph' egane khona. Zifike zibubeke zibuye ntambama kanye nempelési.

Usesala njalo umakoti usengumfazi osesebenza yonk' imisebenzi kodwa kakayidl' inyama. Woza asikiswe ngembuzi namasi woze awanikwa ngembuzi. Nokudle^l uyise zala nokungen' esibayeni konke loku waze akunikwe ngento.

16

// Ukubaleka kwe ntombi.

Intombi uma iyokwenda kulowo ongesoka layo elaziwayo noma iyogana iso a uma uyise wayo engavumi noma una isikhulele ingasafuni ukuqoma isithanda ukuba bathi beqomana babe beganana. Kuthiwa imbaleke. Intombi iye ihanbe nomngani wayo impelesi yayo baye kubo kansizwa noma yindoda eyiganayo. Nxa befika emzini bangena ngakwesokudla uma umuzi ubeke ngase ndlunkulu baze beme ngaphambi kwayo indlunkulu athule athi du, Kokunye baphonse itshe elawini noma bathinte isitsha esinyengendishi abeze nayo.

Ngokuzwa umsindo lowo abasekhaya besebephuma ngokuba bona bemi. Bese kuz' eny' insizwa noma indoda izobuza ezintombini ukuthi zikhwela ngobani ithi ukhwela ngobani mutanethu.

Ibisisho igama lesoka layo ekhwela ngalo. Uma esizwileke abesetshela bonk' ekhaya zizintombi sezikhonjiswa ilawu ezizong na kulo kodwa izintombi azingeni n ahandle kwenkokhelo ethile enjengembusi noma yishumi losheleni.

Esengenile akahlali phansi kungaka khonkhwa isipho esithile sekuba ahlale sesikhonkhiwe akahli engekanikeswa isipho sokuba adl' ukudla uma zonke lezizipho sezophumile uyakhwe-nza konke. Zonke lezizipho seziphumile uyakwenza konke. Ahlela adle. Zonke lezizipho ezempelesi. Kuyinto enkulu kwazulu ukuba zonke lezizibizo zokhonkhwe ngoba kabanakala ngokukhonkhwa kwazo ukuthi umakoti uyathandwa lapho ekhaya.

Uanumzane wonuzike utshemula kuyise wentombi ukuyothi belu fumelani nganeno ngoba phela intombi ibaleke uyise ingazi yayokwenda emzini. Uma uyise wentombi esezwile usethi ezithunyweni. Nj ngoba seniyazendisa khonkhani ilobolo lami. Endulo lobole ngatathu noma ngahlanu wa uyake. Ulobole ezisele zipheleliswa kamuva nje nanin . Uma umkhwenyana engana nkomo unokuthembisa ngezinkomo zendodakazi yakhe zokuqapala kuthiwe uyethula Noma umkhwenyana abe isigodo sokuxebula ade esiza naye njalo ngenganxa kuhlutshekiwe abe umphini/wenkhaba. Okunga ukuthi naye njngoba esengu mutwana wasekhaya useyokwelekelele kukhonkheni ilobolo lomfana wakhwabomkakhe abefalele ukulobola ngezinkomo zomkhwenyana abefanele ukulobolo ngezinkomo zonkhenyana. Ngezinye isikhathi una kuganwa indoda enomfazi ithath' izinkomo zasedlunkulu ibole umfazi wasekhuohlo ngekomo zase ndenuk lu zibayicala elikhonkhwa ngokwe uthulu ilobolo lnedodakazi yangasekhohlo liphindelise e izinkomo ezathathwa endlunkulu uku lobola unina.

Intombazane okubekwe in ilobolo layo ikhulela kuleyondlu emele ukudl' ilobolo layo ize iphendele kubo mhla sezikhonkhiwa akulotcholwa ngezinkomo eziyisikhombisa ngoba ungabe uyakhomba umakoti. Phela abantu baqalisa ngocikicane wesandla sokhohlo (sesihlangu) ukubala bagcine ngesithupha badlulele esithuphehi sesandla sokunene(sokuphosa) besekuba umunwe wokukhomba. Kungakoke zingafuneki eziyisikhombisa ukuyikhomb' intombi kuqond' ukuthi intombi kayisaphelele umkhwenyana wayifumana ingasapelele ubuntombi. Isikhomba singalobola dikazi Ingquthu

17 en
18

ayibe isakhokhwa idikazi. Futhi nxa mufazi owakhishelwa ingquthi endodeni ilobolonyeni wakhe seliphindel' endodeni ihobolo kayiphindel' ingquthu ngoba phela lenkomo yengquthu ikhomba ukuthi umkhwenyana lo kuqala ngaye ukuba amenz' umfazi.

Amazwi oyise ka makoti esigcawini. Kuyekuthi lapha umthiaba usina uyise kamakoti abeke ngasekhethweni abeke lamazwi Ngiya khuleka nina basebuthinithini. Ngi khulekel' inkonzo nango umntanami, ningi phathele kahle nxa ebuhlungu ningitshele Uma evilapha noma enze calalini ningamshaye nimbayise. Izinkomo zenu zi ukuthi esho inana lazo enilobole bese kukhona akuphethayo. Iyakhuleka ke intombi kasobanibani kasobanibani abesebonga akakhulu bakubo agcine ngokugiya babe bemusho abakubo ngiziqu zakhe.

12 Ukuqholisa.

19 Kuyekuthi uma kuchanguza umakoti, ngakusasa emhla kuqholiswayo bese kuhlatsywa inkomo yemqholiso. Sekuthathwa inyongo sekuyothelwa umakoti uthelwa njalo ehlezi nezintombi zakubo endlini uthelwa umkhongi emthela emahlomba sekusuk' isidumo endlini izintombi zihlab' isimekezo igama bel: zithi usezi dlil' ezawo baba umyeni uyintandane kayize nemo. Bali-hlabelele baze baphumele ngaphandle komuzi behamba nay' umakoti baze beme esangweni sekusuka umkhongi esethath' ihlwa useyolinika umakoti uyeza ekhaya use dondolozela ngalo. Uyafika endlini sekukhungwe ingubo ezintingweni usengena ngale kwayo emsamo usefihliwe. Ikhetho nomthimba sekuhlangene lapho endlini sekudliwa inyama notshwala sekuzothi kuphel' ukudla balithi ikhetho, iziqome bese zihlek' izintombi zithi; He; he! he! simdlil' ungiklane! Sezifung' umnewabo intombi eganayo bese ziqomake nempela zizidlalela nje. Bazothi besalabele ukuqomisa bese kungena ozoshay' umakoti angabatsheli lab' abasendlini sebona ngoa eseshay' umgaongo ushaya yon' ingubo leyo eklumgiweyo asithele ngayo umakoti eyidilizela phansi sekusuk' isidumo izintombi sezishaywa izinsizwa nayo lentomb' ezoshay' umgongo isishaywa zintombi zakubo ka makoti zidabule nomutsha wayo inqune kwenziwa nje loku kusebusuku sebe zode bebaleka bexoshwa ukushaywa zintombi isigcino usesal' osalayo sebezombalela endlini kanye nomakoti nomthimba sebemvimbezele noma engumlisa, sebezothi

makahlebelele son' isimekezo naye, kanye nomakoti athi usezidlil' ezika baba mabongwendile. Useyekwake angab' esashaywa zintombi usededelwa ephuma eseya kwabakubo. Ekuseni sezihamba izintombi ziyo hlal' emfuleni bese zinikwa imbuzi ka Meke sezibuyake ziza ekhaya zifike zingene esibayeni umakoti usesibophele esiswini isidwaba ngoba phela usemekezile usezo hlam-bisa.

20

13 Ukuhlambisa.

Kuye kuthi kade kuqholiswa ngayizolo kuyasa seku hlanjiswa kwenziwa ubufakazi phela kokuthi igcagce kahle into bi yase-mzini. Sekuzothi ekuseini sezivuka izintombi zehla ziy' emfuleni zothi zibuy' emini bezikhuphuka nezigubu samanzi nenkezo nobuhlalu zibuba ihubo lomtombi ebezisina nalo kuthangi mhla kusinwayo. Abayeni nomkhongi sebephelele ngaphakathi esibayeni loku abane wabo ntombi bahambe ngayizolo ukuba ufinyelele esi bayeni umthamba. Umakoti usezongena nezintombi asine phakathi esibayeni ephethe esinqindi ehawu azayoma phakathi naso phambi bomnyeni abeseguqa, isidwaba belu sesifakelwe enkabeni, esethela ukuhlalu obumhlophe enkezweni esethela umnyeni ngawo amanzi anobuhlalu abesebaleka umnyeni abuye manje umakoti usezoshaya umnyeni ngothi lomkhonto aphinde abaleke umnyeni, umakoti abeselu aphula athi bomkhonto umakoti usephinda futhi ethela amanzi enkezweni efaka imali phakathi noma isihlahu esewathela ebusweni kunina womnyeni aphinde futhi athel' amanzi enkezweni afake imali engangeshumi awachithe phambi koyise womnyeni aphinde futhi athele amanzi afake usheleni awachithe phambi bomkhongi nabanye abafanele bahlanjiswe kanjalo nje-ngobukhulu babo bulolozalo.

Kwezinye isifunda kuyehluka ukuhlanibisa. Umakoti ngqa phambi komnyeni khona esibayeni bes' ebeka umcengazi wamanzi umnyeni abe' ephonsa uhlamvu noma ucu lobuhlalu obumhlophe emanzini abe ysehlambisile njalo. Kwezinye izifunda umakoti uphatha isitsha samanzi awailithi phambi komnyeni ephethe ngesandla uhlweza lobuhlalu obumhlophe nobubomvu nobumnyama isandla esinyakazisa ethi umnyeni maka coshe obumhlophe eqonde ukuba azithi uma ecoshe obumhlophe ahlanliswe kuthiwe umethukile,

ukuze aphumelele umyeni usemze aphubuze isandla k buchitheke bonke umakoti abesehaya indoda nayi'isiphindisa abeke usehlambisel e njalo. Ukufakaza phela ukuthi intombi ayaphela ibiziphote kahle.

21

14 Ukuhlonipha.

Awuhlatshwa umlozi ph kathi komuzi uhlatshwa ingqovela kuphela. Nowesifazane ange lokothi awulibe ngabe ugila umhlola kunga vuka' abaphansi bamxinye ngoba useqonde indoda uyayibulala Futhi owesifazane kamemezi emzani ukwedelel' umuzi loko kuthuku⁷ thel' abaphansi ngoba ngonel' indoda uma izinkomo zihxabile akuswelekile ukuba umfazi azidabule kanjalo. Akuswelekile nazo zimiswe endleleni ngoba uma umfazi ezidabula ebelethe noma efelwe noma egezile izinkomo zizofelwa zicake zibe zinkohlomana zivelelwe yimi gilane eminingi. Uma owesifazane okade efelwe ehamba phambi kwakho uml ndela uyaye athi Musa ukuhamb' cuwa kwami, baba ngimubi nase kuhlaleni athi musa ukuhlal' emva kwami isiphundu sami sibi. Usho ngoba ezokweleka ngesinyama. Uma uphiwa ukudla ngabakhulu kunawe ungabongi ukuyeke kuthathe ukudle noma ususuthi uthi chokolozi uyeke kuze kusho yena omdala noma unnumzane ukuthi salusunika nango usibanibani ungabashiyel' abantu abadala noma susuthi uma dla nabo, ngayeki kugala, linda basebusul' izinkezo ubekhona udwe ubonakalisayo ukuthi usugodile usudelile. Futhi umuntu omkhulu ungampheli dlana uqede loko okuphiwe noma kungane isihambi silambile ungasiniki siyobonwa ablowomuzi. Emakhosinni akwazulu nakwabanye bandlu nkulu yakwazulu ukudla kubongwa sekudliwe ngoba uma ubonga ungakadli utsho ukuthi awukufemi. Nxa shana kusabekwa phambi kwats o uyathula nje use ubonge usudle wonela.

15 Inhlonipho ka makoti lap'egane khona.

Uninazala umbiza ngokuthi umalokozana. Ukuhlonipha kwakhe abambethele angawazi amahlombe namabele nesisu. Nempahla kayisezala akayiphathi ingubo namacansi. Isitsha kuphela asiphathayo. Endaweni alala ngakuyo akalubeki unjawn njalonje. Noma eletha ukudla uyacuphela elule izingalo kuphela kusa utho ngakuyo. Noma kukhona isitsha, / ngakhona soba sisingakeni angesithathe nengane ayicosha noma eyishaya ingabalekela endaweni kayisemkhulu ngeke eseyithinta umalokozana.

22

Umalokozana akamdleli uyise zala engaka mniki lutho lokumdlela njengembuzi noma imali noninazala kadlelwa umakzoti engaka-canguzi futhi uyamambathela nonina uma angakachanguzi uma kusweleke izindlu ekhaya noma eyosiza kugulwa uma kukhona uyisezala laphe elala khona akakhumuli um'elala, ulala ebincile isidwaba noma kungaze kuphele izinyanganyanga. Umalokozana akakudli ukudla okasele kuyisezala utshwala nogwayi kuphela angaze akudle kunje ngoba umkhwekazi akakudli ukudla okusele kumkhwenyana njalonde. Uyamhlonipha phela. Naye angake akhumule isidwaba kulele umkhwenyana endlini futhi anacansi nezingubo ezilala umkhwenyana noma ezilala uyisezala ka Molokaozanabangezetsholekwe bangaqoka, ukulala dunduluzo nana kumakhaza baqimbe nje. Kuyafana namabantshi nama jazi bangaze kutsholeka ngisho ekuthunywa angekuphathi ashiye ebeshu afake iceba kuphela uma ephumela phandle noma eyosenga lina usemelwe ukhlonipha ukudla okuthile emzini eze akudle ngokukunikwa amasi awanikwa ngempahla uyengenkomo. Uyisezala ubiz' abasekhaya noma lokozana abeseth ngikunika nikomo etile yokhwezo okungukuthi ukuba udl' awasi le onkomo yilifa lendodana yakhe noma ingaze izale amashumi ezinkomo ezomfazi njalo ezokhezo ziyokhokhwa uma kuthathwe kuzo ukuba kwenziwe umsebenzi othize noma kulotsholwa nezimbuzi kunjalo uma enikwa amasi ngembuzi ziha ngezakhe njalo.

Kwahluke ngakundlela ukunikwa amasi ngembuzi kuyekuthi una uyisezala emupha umalokozana imbuzi yokhezo asuke umalokozana aye kubo ayokutho ukuthi usenikwe amasi. Bese bannika ukhamba lwamasi nokhezo lokudla uma benothile bannika imbuzi yokubonga ayoyiqhuba aye ayinike ayisezala.

Izicolo phela izivela kubo. Inyama ke yona uyinikwa kane. Kuplatshwa imbuzi yokusikis' umakoti. Kwenziwa esandakuchanguza noma amasonto amabili echanguzile. Ithi uma isiphekwe ilethwa ngesithebe kuye umalokozana. Athath' umese ayisike ayisike ayisike amaqath' angayidli abeseyiyeka ng njalo basozidlela; useyoze adle eyohlwatshwa ngomuso ngengoba namasi awanikwayo kawauli uvuba nje abeseka ekangez' ingane awayeke. Useyoze adle amanye ngesinye isikhathi. Nokwembula umalokozana wenbulwa ngento njengoba seloku ashangeza

unqwazile amehlo kawavezi obala kukhona isiweyana setshodo anqwose
 ngaso esifihle amahlo uma ephumela phandle emzini wabowakle.
 Omunye uze abenabantwana noma babile. Uma uyisezala ngenasazelo
 sokumembula kumbe ebona ukuthi uzothi angemembula angab'
 esamhlonipha amthwalele amehlwana abeleqhalaphalana. Kulapho
 angeke azambule wambulwa noma ngembuzi noma ngemali encane nje
 umfagolweni noma isihlabu sosheleni ngesikwenedu athi uyisezala
 yembula mntanani ngiyokunika uma empofu phela angeke ambembel'
 umlandu. Umalokozana akayishay' ingane ekhaya ngisho noma imele-
 lela kuye kuthi noma yomile eyakubo ayibi zel' ehlane ayishaye-
 khona. Nokuphumel' abala athethe akakwenzi nezwi alikhulumayo
 ulikhulumela endlini. Engaphakamisi futhi. Kawuhlatahwa umlozi
 endlini. Nxosha amadlozi akuyikijelwana ekhaya fupa bashay'
 amadlozi uma umalokozana ukhe waxabana noninazala noma abanye
 abantu balaph' ekhaya uyothi mhla abelethayo abanjwe ingane
 ingaphumi kuze kubelwe indlu ngesidwaba sakhe khambe kuthiwa
 "Hoye! Hoye! hoye sihambe sivezwa aminyango yezindlu
 sikhaphezwa kuthiwa Lethi'. lethi! Lethi! uma kungavumi lapho
 kuyiwa /esangomeni k yobulwa. Isangoma sifike sithi
 umalokozana unomsindo ubanjwe ngabaphansi sekuthukuthele
 inhlabathi sekufike kuhetshezu ekhaya kuthiwa sekuzwakele
 makhasi nuyekeni umntwana wenu anisukuzithela ngamanyala kuthi
 sekubizwa nina kubeyikhona b kufumuntu koba yihlazo lelo nethukeke
 ningamaqhaw enkosi. Sebebasho ngezibongo zabo bebabongela bala
 ibisiphumi ingane.

Umfazi lowke obelethe usezolana inhlawulo kubo eliba-
 yimbuzi njo noma yinkomo, Lelo hlawuloke lithothi lifika libe
 lihlatshwa kudl' umuzi wonke bese bethi woze uphinde nangomuso
 awubangwe umsindo lapho ekhya. Uma agana umakothi ubuza
 bonke oyise banyeni wakhe abokhona nasebafa awazi amagama abo
 ukuze angawabizi noma exoxa indaba izwi lingaya ngakulowo anga-
 liphathi alihloniphe nanka amanye amazwe namagama okuhlonipha.

Umuthi-Kuthiwa)-- Umshanguzo.

Uthi- kuthiwe-ucakathi

Eshowe-kuthiwe-ecowe

Amanzi-kuthiwe-Amada amayiwane.

Uhlanga-kuthiwe- Ukushaka

Kuyekuthi uma kufe itshalwe ngomithi obiswa ngokuthi Ilahlankosi. Bekuwama ukuthalwa ihlumela lomsinsi wonhlonhlo, nomunde nendibili nenkalane. Lowo muthi otshaliweyo ethiweni lenkosi bese uba umhlankosi. Loko kwenzelwa ukuba ithuna bakulowo muzi othuna litshalwe ngomithi othile ababebesawutheza bayawuhlonipha ngabe sebaphatha uyisezala.

35(1)

2/ Incwadi yobuhlalu eya esokeni ivela entombini isigqashula.

Phoke umtakwethu ngenhliziyo yami emhlophe ngi bikele indaba ngathi ngiyaganiswa kuwe ngifuna ukuba ngibe isidwaba kuwe, wathula nje inhliziyo yami isize yagixisa amahluli okwenkomo zika landipense, kodwa inhliziyo yami yadlula yamhlophe nje phezu koba ingikubona nje ukuthi umpofu avunalutho kepha inhliziyo yami ibemhlophe njalo se ize yathukuthela yaze yagqamuka amalangabi phoke ngiyabona ukuthi wena kaboni emehlweni kugowel' intuthu mina engabi kanboni ngimsumbu kuwe ngiya simbuka sekuze kwafika enhliziyweni yami ukuthi wena usuyamka ufana nentothoviyane. O! mina ngi ngeze ngakuluma nensizu' ekhaya smathunbu phoke mina kube kuyahlwe ngibone izwe izwe li cwathile. Zigowel' izinsizwa ezweni inhliziyo yami pho imhlophe ngaloko, uthumuza amehlwana nje wena ngi yintombi mina, angimuhle angamubi inhliziyo yami imhlophe. Ngalolo ngi ngezilibazise ngomuntu ompofu ngi yakubona nje ukuthi uyinsizwa phoke sasingaxabene uzusize naw eyakho inhliziyo ibe imhlophe sala kahle mtanomuntu.

35(b)
= 35(2*)22. Ukufundwa kubuhlalu busuka entombini buya esokeni.

Uma obumhlophe bubuthathu bulandelwa obubomvu obubili nobubili obuli phuze bulandelwa ngobubili obumhlophe bufundwa kanje:-

Inhliziyo yam imhlophe, imhlophe njalo ifiphazekile ngensa yamazwi engiwezwileyo ngawe yase ithanda ukugxwala igazi futhi khona igavele igazi njalo kwathi ukuza ngizwe ngo vukuya-bambe ukuthi bekungenjalo ngathokoza yabuye yamhlophe yathi qwa njengobisi.

Kajabula ijuba lona lindiza phezu komuzi wakini kujabuli inkukhu yona icosha izihlamvu anagekeni kini. "O he!+izintaba ezikude zingu masithela ngoba zisithela wena mutakwethu.

Uma buliphuzi nobuthathu obumpofu ifundwa ithiwe:-
 Ngifumanise umakothi ehlezi emqunu exhoza ithanga ensimini kwenu
 ngamanzala ngathi "uthaleleni lapha wathi uzilile ngoba kufe
 uyihlo. Kujabula izinkukhu zona oziqnda avasuku zithi "
 Kukulukugu, kujabula izintothonviyane zona zifa zibelethe.
 Kazi mina ngiyofa ngibelethe nobani"

36

23 Impi Yegudu - Ukutshumiselana.

Igudu libenywa Rabili noma kathathu ngosuku, kukhekhe-
 thwa umuzi othile exheleni elaziwayo. Yonke imizi nje futhi
 izinsizwa ziyahlangana zibeme. Nezintombi nje ezinye ziyabema.

Lihu libi igudu leli. Abanye liyabahlakaniphisa baku-
 zonde kabi. Okulichilo, lilungisa isisu lisusa zonke izind nda
 nezikhwehlela kanti abanye liyabaphuphisa bangabe besanaka lutho
 bangafuni nokuganwa babe yimi-udweza nje.

Uma selibenywa selitshumiselwana ilabo bakha umuzi
 bese phuma impi, umzila wamathe.

Iside igudlana imizila. Uma lithi bodlo ibamuza lamathe
 useyihlanganisa amnyenjalo. Usethsuna ngamandle eyomvimbela
 besizana nokuvala izithala lapha ingaphuma ngakhona uma isinqobile
 yayizingeza sekumiswe ichashaza lamathe phakathi komzila
 umangqozi inkosi isimisa iduku. Usubonga amakhosi
 usubema ukluwehlela uzibongela nalapha wahlabana khona uxoximpi.

37

24 Ukubingelelana kwabantu.

Inyathi ibuswa kwabaphambili koku ukuthi isihambi siyaku-
 zwa ngabakulolozwe. Kunjaloke umninindlela ngaphambili nxa
 abantu beficene endleleni ongemuva uyakhuleka komphambili
 "Awubona avume. Abesebuza ukuthi uvelaphi na? Ashoke lapho
 ephuma khona nalapho eya khona. Abc sthike "Wenapho na?
 Kube yibapho nayeke ezilanda lapho evela khona nalapho eyakhona
 nalapho engowakhona. Kurhlo nanxa behlangana ngendlela kuthi
 ozaziyo ukuthi ingawolelozwe ebon' ukuthi lona hlangana naye
 ufanele ukuvela kude nalowoke bona ukuthi lomuntu ufanelele
 ukuba ngowakulelizwe akhuleke abingelelwe avume ukubuzwa njenga-
 lowo oficene nomunye endleleni. Ingane futhi nalapho ekuficanene
 endleleni nakubo bengabakubo lelozwe bobabile oza ngamuva
 wokhuleka kophambili. Nasekuphumleni phansi kumuthi emthunzini

umthunzi ngowophambili. Lapho ke ngisho owaley ndawo wokhuleka esihambini nxa esifice sesihlezi phansi komuthi naye abingelelwe njengesihambi. Nqale ngokuzisho lapho engowakhona. Indaba ambuze lowo amfice ephumule, kunjaloke futhi nase ndlini. Indlu ngeyophambili ngisho engowakhona, ekhaya kufike kukhulekwe kuye ngokuba usendlini abangelelwe/abuzwe lapho kuvelwa khona yilaba abafikayo. Nxa behlangana endlaleni abantu babingelelani bebekene bemelene endlaleni ngokuba uma kungekho ophambikileyo nxa behlangana kungukuthi baqhoba umshwili bababili bafanele ukushayana. Uma kungenzeki bayesabana kuntuleka ogadlayo Phoke uma b ngawuqhobe umshwili lowo maba phambukelane kube sengathi bayaphambana kube yilowo eme afulethele lapho eya ugakhona. Andukubingelelana nomunye bacelane noqwayi. Lokoke k ukhomba ukuthi yilewo nalowo kubo bobabili usebonile ukuthi bahlangana ngokuthula, bavale lisaneke bahlukane belayelana izindlela nalapho kudliwa ngakhona lapho umuntu engathuka esinga khona.

38
40 (2*) ~~na~~ 26 Ukuzalwa kwa ngane.

Uma umlobokazi sekufike usuku lwanke lokubeletha kumenywa izakhelani zizombamba. Baqala babe yingcosana noma bebathathu bayebebaningi. Kodwa uma kulukhumi bafika ngoku fika kuze kubizwe nowesandla bese ebelethake ubeletha njalo ubelethela phansi enhlabathini. Umbelethisi usenqu umlizane. Unqunywa ulinganiselwe edolweni kusukela enkabeni ~~na~~ kuya edolweni.

41
Isalukazi esizala uyise noma unina sesiyithatha siyigez' ingane. Izihlobo zomlobokazi seziland' izibi azohlala avuzele kuzo lonaobeletayo. Ingane isiphiwa incumbe inembe kwethulwa umule uvuvuzelwe encumbeni kuthiwa uyancenyuliswa-uyancama phela ajayele iphungo lentuthu. Umlizane lona u/suthe umganqinywa wase umbelwa emseleni othandani phakathi endlini sekugqitshwa sebemukake ab nye babelethisi sekusala izihlobo noma abangani abakhulu abazonisiza ngoba phela akakaphathi lutho olunyangowise benzi. Uthi noma ephuma agubuzele ikhanga ngengubo, uyise njalo akakangevi/endlini. Yaloku ephuma mhla u, kaphe esikwa . Noze angane mhla sekusindiwe. Uyise ivengane useya esinyangeni efuna izinyamazane zokumis' ingane ukuba iqine ingethuki futhi uma kungen' umuntu ophete inyamazane embi kukhalakathele ukhakayi phakathi ife. Abuye nazoke izinyamazane amaxolo noboya nezimpa-

paphe neny ma yezilwane namafutha noma nje awesilwane asesabekayo abese ezinika bafazi babek' undengazi eziko bazishunqisele khona bayifuse ingane ngetuthu yazo. Ilengiselwe ngekhandu nangesisu entuthwini yezinyamazane lezo. Thake sebeyoba nesibindi sokuthi uselashiwe sekuyoba ununtu. Yiko loku kuyekuthi una ununtu eyi-sithutha kuthiwe aziphelelanga izinyamazane.

Sekulinowa ukuba kuze kuwe inkaba yenzane. Mhla iwayoke sekuthathwa lezizibi ebezihlezi unina seziyoshiswa nayo inkaba phandle sekugqithwa kugandaywa kuqiniswa lapha othandeni lapha kwembelwa khona umlizane sekusindwake. Sezihambake nezihlabo nabangani. Namhla yikon' ese phumak' unina wengane esezisebenzele yase wengane yikhona esengena iyibonake inganeyakhe ngekhe ayithathe kodwa ngesandla insancane kangako usayisaba usekhon' eyitha igama uyise benonina. Abazali

42

bengane sebeyifunela umzanyane. Uma kungekhongane esikhulile kwabo kuye kucelwe intombazane ezimlotsheni noma kubangani nje ide iyiphath' ingane, ize igijime. Bese ikhokhelwa labuzi ibongwa mhla isikhulile ingane isizigijimela

Longane ezelweyo njalo ihle ifunelwe incweba yayo eboshelwa entangeni eyisikhonkwane sayo esiyilindileyo esivimbela izifo. Sikanye nazo izinyamazane leziya zamhla ishungiselwayo ukuze kuthiwe noma ithakathwa, umuthi ungangeni inasinyane kuyo.

Isize ikhulake nayo ingasuki lento noma ingaze ibelidixa ukungcola noma kungatholwa enye kwenyinyanga noma iquzwana lekhubalo eliswelekileyo selothungelwa eceleni khona lapho kuze kugowale intamo noma unina eyigeza ingane ukukhumula abuye akubuyisele masinniyane.

Sekufunwa inyanga yokugweba noma ubani nje kwabesifazane okwaziyo ukugweba yabiwa kakhulu ukugweba intombazane kodwa kufana kuyaqapheliswa ukuba kunganqamuki umthambo wokuzala kugwetshwa ngomuzi noma ngesiqunga kuze kuphuma igazi kakhulu.

43 (1)

Loko kwenzelwa ukuba ingane ingabi/isifebe. Kungako uma sekuvela icala lokanakala ibandla lithi kunzali.

Awumngwebang' umtanako lona ngabe akuvel' amanyala lana" Ukugwetshwa kwenziwa mabili noma kathathu uma ingane inomkhuhlane kuthiwa ifudumele una igwetshwa kuthiwa uthi hamu nomkhuhlane ikib' elula.

Gikhulake ingane uma kungumfuna uselusa amankonyane nama-
thole intombazane iphathe ingane ikhe amanzi, itheze ishenele
ipheke. Izothi nxa isiminyaka eyishumi nambili ibis' ihlakla
iklekla noma ubani nje okweziyo. Iklekla njalo iziqhaza
sezinguniwe. Kwamhlwa iziqunga okuzophethelwa ngazo izindlebe
nxa sekufakwa iziqhaza. Iziqhaza zifakwa kusopha.

Kuthiwa phela okleklile uyezwa nxa kukhulunywa unenhlo-
niphho nesimilo esilile, kanti kuthiwa engakleklile akezwa aka-
nanhloniphho.

47(2*) 28 U Doloqina.

U Doloqina wenziwa kuyoyonke imizi nxa sekungen'ihlobo
Kwakungadliwa ukudla okusha engakadliwa udoloqina.

Udoloqina lona wenziwa kanye. Kumbiwa ingcabo yomhlala
iphekwe namaselwa, namathanga, nemifino nombila, nemfe,
kugotshelwe embizeni kubiliswe kuyisibiza nje esibabaye
Bese kuthi kanke abomuzi bakak' ibodwe selephuliwe kube yilowo
athathe loko akudlayo noma yiselwa noma umbila besede ephanga
48 inkovana yakho leyo ebabayo ishisa injalo esha kakhulu/eshaya
ngaloko akuphungayo ebala amalunga ezitho eziqinisa esho
ngalakhe iphimbo ethi "Doloqina doloqina, doloqina doloqina"

Udoloqina lona yimbiza yomzimba omubi ngoba umzimba
uzokwehuka ukudla okusha. Abanye bayavuvuka mhlaumbe baqumbe
uma bengakudlanga ngomithi benza udoloqina.

29 Ukuhlathwa kwe nkomo nokudliwa kwayo.

Uma kuzohlathwa inkomo yokubusa izihlobo zegazi ziya-
tshelwa. Mhla isihlatshwa yilowo uza nogqoko lwakhe azobeka kulo
amantshontsho.

Kuyekuthethwe okwaziyo ukuqonda nisa nenxaba emhlabankomo
ekugcineni kw siphanga igwazwe nguye ukuze ishehe iwe. Ibis'
ihlinzwa ke yilabo abaqondene nalowomuzi bese ikhishwa izitho
njengelesinye: Imilenze, nemikhono, izinso nyama, imihlubulo,
isixhanti, isifuba isinqo, imkhele, ibele, nezinye. Izitho
zikhishwa njalo kude kusala amajupana noma izicutshana ezintsho-
ntsho. Ngabahlinzi laba bazibeke ezinqokweni zabo kuthiwa ama-
tshotsho ngoba bazithathela bengayinikiwe. Abayinikwayo
49 umthala/wosu. Nethumba elimhlophe lekosa. Nethu Nethambo
lohlandla futhi lehlubanisela bona abahlinzi, futhi kube

yilowo athole ingcozana ebubendeni.

K13/145

23

Inyamake isiyobeku' endlini kwankosikazi. Kuqala kwendla-
lwe isikhumba namahlamvu. Imilenzi nemikhono imiswe ngendlu
kuthi izinye izitho zibakwe esikhumbeni nase mahlamvini oknaye
kulengiswe khona endlini. sebezohambake laba abebehlinza kube
yilowo ahambe namantshotsho akhe ayofika awadlele ekhaya kwakhe
nezingane zakhe. Uma ethanda uyawabeka aze awakumbule ngelikade.

Amakhosikazi omuzi belu kuthi ukuba lahlukaniswe nosu
itwane ase ebizwa ukuba ayolifukutha alidla luhlaza itwani lelo,
bee ephekelwa umlenze ngalo lolosuku oselwe nesinqam: sesibindi
aphekelwe nobubende.

Kuyasa ngakusasa kubuthana amakhosizi amini adlelanayo
azodla isifuba, nomlenze nosu, okuphekiwe umhlabulo awudle
wosiwe. Namantombazana emizi edlelanayi
abakhona ngalolusuku azodla inso nyama iphekwe oselwe nebele.

Nobubende wona ayabudla ngoba awanamncele.

50 Ngakusasa abahlinzi bayaphindela kulowo muzi bayohlahle-
la bapheke/ isitho sabahlahleli abazososa ngalolosuku sebeqede
ukuhlahlela amehlo. Uma sekufika abanumzana nabanegama,
bakhishelwa umkhele boselwe wona umkhele awudliwa umutukazana.
Bese kukhishwa umkhono owoselwa wonke owesilisa okhona ngalolosuku
omunye umkhono uyaqotshwa wenze ububende. Kuphekwe inhloko
nesixhanti okwephulwayo kudliwe yibandla likudlela esibayeni.
Enhlokweni kukhishwa eyomthombo eyona dliwa amadada
abalulekileyo, ane gama.

Abanumzane bathi befika babe bakhishelwa izinkamba
njengamandla omunzane lowo ohlabileyo. Kude kubizwa lowonje
okkethwayo yisikhulu esithile ngokuthanda kwaso sithi aka
phuze. Emuva kwalokoke besekungena imbiza isithungwa ngulowo
othungywa ngumninimuzi noma kuthunge yena ngobo. Imbiza
lena iyasitshekelwa ngesithebe uma busekhona utshwala kanti
nezinkamba zabanumzane zisitsh kelwe ngesimbenge. Uma kukhona
umutwana phakathi kwabanumzane laba kusitshekelwa olwakhe ku-
phela zingasitshekelwa ezabanye. Yinhlonipho phela leyo,
kuhlonitshwa umntwana

50 51

30 Ukwethwasa kwe-Sangoma.

Umuntu owethwasayo uyagula isikhathi eside kubesengathi uyahlanya. Asuke agijime ayongena emzini wesangoma esidala. Bese sijakumbela imithi yakuhlanya okuthiwa yizihlazi. Abakubo bese beletha imbuzi emhlophe yeminqwambo kuthi lapha esezakuphatha izinwele kuze enye futhi embuzi yokuphatha. Bese kuza eyenkatha emuva kwaleyo kuze eyebomvu. Bese kuza ezimbili zoku fukamisa, kubuye kuze eyeziko bese kugcina ngeyophaphe,

Anduba kugaywe utshwala bezangoma. Lapha sezimletha izangoma kuhlathwa inkomo zidle, ziphuze, zisine.

Kusosonke lesisikhathi lomuntu owethwasayo uyahlolwa yisangoma leso esimthwasayo. Simhlola ngokumfihlela izinto ezithile. Njaloke nabanye nje abantu abafikayo laph' ethwasela khona bamfihlele izinto, lizikhiphe izinto lezo ithwasa. Kothi ke lapha selidla amanzi amhlophe linikwe imihlahlo yonke efikayo kuthi uma kufika abazobula kuqale kubule ithwasa, bese siwuhlolake isidala isangoma, siwubone ukuthi ithwasa liwushaye kahlena? Kuye kubonakale ke ukuthi alisaphambeki bese likhishwake.

Kuthi lingakhishwa lithenge amafahlawane asemaqakaleni okudlala. Phela nokusina belikufundiswa kuthi ke uma idlozi livukile lisine. Ithwasa/leli kuze kuse. Kwesiny' esikhathi lisine lisine ligijime liye emfuleni lifike libambe inhlwathi yamanzi izwa, noma yimamba liyi bambe ngesandla izwa kodwa inga lenzi lutho ngoba phela isuke ithunywe ungamaidlozi. Kothi ke uhla laphuma kukhokhwe inkomo yokwethwasisa, kungesiyo leyo eyohlatshwa. Yisoke isikhathi sokuvukelwa ukuthunywa yidlozi ezihlotsheni lihambe lithola izimbuzi lizihlaba.

52

55 33 Ukumbelwa nokuzilela umnumzane kwezinye izindawo zakwa zulu ngaso Thungulwini.

Uma kuf' umnumzane ungowatshwa endlini kuthi kungaphum' umoya abeseboshwa ngezi bopho zotshani aqoshame eyame ngensika esemsomo abesegunda isicoco engoathulwa imucedo atshaywe ngavo emlonyeni ukuze abe idlozi elinomusa afumbathiswa zonk' izinhlobo zezimbewu ukuz' angamuki nokudla. Sekuzothi lapho sekumbiwa igodi loku limbiwa endlini enkulu, limbiwa eziko ekuzoqala inkosana ize iphetha imkhonto nesihlangu sikayise usezohle aqle ukumba ngegeja sjaye kabile noma kathathu abesededela abantu sema phezu kwalo igodi apethe sona isihlangu nonkhonto lize

liphele limbiswa okomgodi wamabele lijule ashone umuntu libe
 negosi eliyindlu yakhe azokosela bulo, seku hlatshwa noukomoke
 ezomanolalela impelekozele phela isiphelkwa idliwa engekagqa-
 tshwa iziphele ngoba ka kudingeke ukuba ibe nomkhusa ingaze
 inikwe abemuzi kunokuba isale lothi lishona abegqitshwa kuzokwa-
 ndlalwake ngesikhumba namacansi akhe nengubo zakhe iziphuku nama
 beshu nedlaka isinene phela nakokonke okunjalo bese kusonjulukwa
 izandla kuchithwa inbewu leyo ngoba phela izimpethu zomufi
 zingephume lapha ekhaya ayinakwethekeliswa umuntu injengeyokudla
 okusukuliwe. Uma esengeliwa egodini kungena omunye ingena
 njalo ubince ibeshu libe eliyivithi usezokwamukela isidumbu
 lowoke wamukela isidumbu ubizwa ngokuth' impisi usezo ngeniswa
 kahle ahlaliswe entweni abekiswe ngasekhaya kodwa aceze kancane
 asekw'we kakhulu ukuba intamo yakhe iqine ikhanda lingagebi libeke
 phansi funa inzalo yakhe ingemi-usegqitshwa sekuzokhunjulwa
 izinsikake isipatalaliswake indlu bese yogawulwa amahlahla
 omuqame noma kutshalwe isihlehle noma iqwaningi kubiyelwe ithuna
 lelo bese behamba beyogeza emfuleni bonke lapho kungavami ukugezwa
 khona sebezochitheka boze babuye ngakusasa sebezohlamb' izandla
 bazihlamba njalo sebehlatshelwe inomo noma imbuzi bazihlamba
 njalo sebehlatshelwe/ⁱⁿkomo noma imbuzi bazohlamba ngomswani wayo
 sekuzothi uhlobo lwalowo afileyo ludle imithi yokuluqinisa
 lunga tshaywa zimwalo enjenge qwaningi umbulama isitshu
 babende neninge ethakwayo inyanga ebancindisa ngawo umswani
 nobubende nethumbu kude kucuywa kuzo / zonke izitho zanyama seku-
 modliwa ke inyama idlelwa khona lapho iphule khona namathambo
 ayo ayoqoqwa ashiswe ngomlilo funa bamphendukezele izikhuni
 zebegunda izinhloko sebenqwaza ngezintambo zesi khonko kuyasa
 sekuphuma abasekhonya beyohlaba ngaphandle ngasesangweni
 bembethe onswinswinsi omakhothwa yikati (ngampoko) umkhalasililo
 bezolindela abazobakhuza ngomhlola obehlele sekuzohle kuqhamuke
 ibele lamakhomikazi noma elamadoda azohle ahambe phambili onephi-
 mbo elibukhali bese besho abanye kathi "Hau, kwaze waye
 kwafikw' ekhaya u-Sibani ungasiqalile isililo na? Usesikhazake
 njalo sebeze baye bangena kulowo muzi sebezohlala khona la ho
 esangweni belanda usizi labo ngofileyo sebevalelisa ngelokuthi
 mutaka sibani asi sakushiyi nalutho sebe zode bilindela

abafikayo bezokhala bezobakhuza emva kwezinsukwana noma isonto base behlatshelwa inkomo sebethweswa izinqwazi zesikhumba sale-
nkomo ethutshiweko kuphalwa imidwoshu eminye iboshwa emakhanda eminye esiswini abancelisa, o babophela entanyeni inyama le isidliw, ekhaya iphela nofikeyo udla aqede ~~ababa~~ ahlambe ashiye insila yayo lapha ekhaya emva kwezinsukwananoma zilishumi sekuhlatsywa enye inkomo yokumehlisa, ukuba aye kwabakubo iyisihlangu k sakhe sokungen' esangweni labaphansi amadlozi phela. Isizo hlatsywa wede ingeniswe endlini yakwabo yokudla, ingena njalo ukhamba lotshwala seluphambili ukuza athi ewadla amaqotha la abehlisa ngotshwala obusokhambeni lolukhamba futhi kaluphuzwa ngakezizwe luphuzwa ngabo hlobo lomufi kuphela emva kwezinyanga ezimbili noma ezintathu sekumenyezelwa utshwala be Hlambo.

57 34 Ihlambo.

Kuye kuthi uma kade kufe umuntu oqatha kuthi kungaphela izinyanga noma zintathu noma ziyisithupha seb ezothi abantu "Hau! obani basa zilile namanye na? abakamkhuphuli yini umufi na, sebe zo phikisanake abanye bathi "qha abanye ngakube sebe- ziphumele sebezihambela phandle ingani baya hamba nje:-
Kususelwa njalo kuko ukuzila kwabo abomuzi wakhe begunde izinhloko bebophe ngezinqotho ezimnyama bephothe izintambo eziyimbeleko babe babi ngoba phela noma befuman sa izinkomo zakho endleleni ba ngezidabule sekuzosuka abaphethe umuzi bahlangane bakhipe izwi bathi "hau! izi ane zabantu kade zazibo phekele zidedelwe. manje ziphothulwe ukuze minga cunukelwa ngumuntu sekuzogaywa utshwala sezikhethiweke izimpahla ezizohlatshwa izimbuzi ezithile noma inkomo, mhla buhluzayo ziyawake abesifazane baphanqula ngomswane behlamb' izandla isiphelele yonke imihlobo kothi kusa bebephuma bonke abalisa nemikhonto namawisa, nezinja bephuma inqina beyozingela entabeni noma ehlathini bekipha umswazi ekhaya walaba abashonelwa umuntu bofika endle bese bekaka noma isiphi isihlahla nje sebejukujela uma kuzaka okuvukayo baya kutshaya noma kungavuki nyamazane nanyoni baya buya sebegeza emfuleni begeza mzimba nemikhonto sekusuka umnimumuzi ebashiya eyokhiph' utshwala bayafika imbiz' isizwawa ngothi bathi bephum' inqina njalo abalisa kweyabo bodwa nesimame kweyaso indlu sekukhishwa inyama notshalwa beni kezwa uma ihlambo lingelomnumzane omaviyo

eza ngehubo aze aphelele esibayeni onke adlele kh na ngema yobuni-
ngi ngokuphela kokudla sebe hlakazeka ke usezothi oyen' emdala
lapho ekhaya aphonse libe linye izwi lokulaya kundlalifa nakonina
athi: "O! wena wasekuthini kuphelibe namhla ukukhala, uze uba-
phathe kalile onyoko nani zingane zabantu nihlale ngezinhliziyi
ezinhle. Manje ikhona namaxalana esezo vungazela esede ephonsa
sio ngakubo abalobokazi bomufi, nabo sebe zobna abazanbangena.

72

ezalobola unina. Izikhundla za lamadodana endoda ziya
qondakala nelungelo lomnye komunye laziwa kahle emthethweni
wakwa zulu kaya hloniphona, futhi zazisane bagcine umthetho
womdabu. Noma kusikwa izihlangu kuhanjwa ngothetho. Inkosana
isika esenxeba ikhohlwa lisika esedlelo ngoba phela inkomo idlela
kwesobunxele iphango liba k wesokudlal Inxeba lona liba
kwesokudla lapho egwazwe khona ingwazi emhlabankomo. Uma inkosana
ihlab' inkomo ikhiph' umhlubulo isitho sekhohlwa noma kwakhiwe
ndawonye iyasikhipha uma kuhlab' ikhohlwa lothul' insonyama
kunkosana noma sebakhe imizi yabo, kwaziswana kanjalo ke.
Unkosana indla lonke ifa likayise abekane nawo onke amacala
kayise nokulobolela abakwabo/khohlwa lidla lonke ifa lendlu ya-
sekhohlwa lithwale namaacala akhona. Inkomo yengquthu isifoceyya
sika nina uma ingadliwanga unina esekhona noma icelwe umyeni
womfazi ukugcina inisebenzi yakhe ethile ngayo, iba ifa lomfana
wamagcino noma yanda yandlela yena noma esekhulile kube umhlambe
wakhe.

39 Ukungwanjiswa kwe nkosi.

Ibekuye kuthi uma kuzofik' umkhosi kulantwe inkunzi
yenkomo ehlab' o ezizweni ezingaphandle ilethwe ekhaya isizofik'
iqhathwe nebutho liyibambe ngezandla lize liyaphule intamo
isizohlinzwa njalo seku nqwankiswa ibutho, lingwanjiswa zinyanga
zenkosi imibengo idi ~~haya~~ luqwa ngemithi ebabayo nenkosi
isizophuma isishaya uselwa isigub' umkhosi. Laphoke isiyesabeka
isinesithunzi ingabekeki/loku kađe iqonqile amasonto athize
yalashwa inyanga enkulu iyinisa ukuba ingaqonelwa ngamanz'
amakhosi noma izikhulu ezithile.

73

40 Ukukuthwa.

Bekuhleza izinsizwa inkwebane amakhanda ngamakhanda
izizanbuthwake kunakhanda onke njengase Mangweni njangase Ondini

kwa Gingindlovu. Esiklebeni, Enangweni kwa Yodwengu nase Mlam-bong enya. Inkosi isizowathatha iwathole ndawonye esehlenganiswa amaviyo eza lapho inkosi ikhona isizoliqamb' igama ukuthi leli ikhona isizoliqamb' igama ukuthi leli ibutho elithile njonge ndlondlo uDloko UDududu, Umxhapho, Umbonambi uNokhenke Indenyengwe, uKhandampemvu ungobamakhosi Uve, agcine ngal' umutwana uCetshwayo loku esezothi ekuya phesheya wa egcina ngo Palaza wasefa. Nomntwana, ingonyama uSolomona iwabuthile awayo uvukayibambe Inqaba kucasha, uphondo lwendlovu, esiqanjwe emva komkhosi wontwana uPlinsi inkosana ka Joji Ringi wage Ngilandi. Neminyaka yabantu ibalwa ngesikhathi ab buthwa ngaso nanamhla uma umuntu obincayo efuna ukwazi ubudala bako ubuza ibutho lakho abeselinganisa ukuthi izintanga zakho osibani no-sibani kanti babuthwa njalo baya dlulana ngeninyaka kumbe ba dlulana nganinyaka imine noma emihlanu inkani uma bekhule kanye balusa baye baya didiyelwa.

74

4.1 Izibongo.

Izibongo umuntu uzithola khona ebuncaneni bakhe kuyo inkwebane isalusa. Kuye kuthi uma kuhlatshwe inkomo babuthan' abafane bazodl' iphaphu balidle balidle bagiye sebezombonga ontangayakhe lowo ogiyayo bambonga ngezibongo azithandayo nalezo ezikhomba imisebenzi yakhe neziganeko ezakhe zamehlela, noma yini akhe wayenza sezizode zanda njengoku khula kwakhe enza inisebezi eqham le azay' ahlabane ehlabanel' inkosi sekuqhubeka zona njalo usezoze avelele abe isilomo. Laphoke usezo bizwa inkosi ethi "Alala mfana kabani otho, wathi, wathi isingambuza ngezayo usedl' umhlanganiso-ogwaza kuqala phela ngoba useyaziwa naphakathi kwebutho usezoze axotshiswe izinkomo kuzo ezithunjwe ekuhlabeleni sezizothi zabiwa bezisuka ngaye lowoke usexotsha noma' esekhaya abone sekufik' iqabi lezinkomo ziza namanxusa lizothi liqhamuka beliyisho inkosi ngezibongo liyihasha lize lifinyelele kulowo muzi wesilolomo lifike lithi bamba mfoka bani! Isilomo sesizoy' enkosinike sesizozi bonga. Kunjalo ke noma kusinwa noma kubunwa nje kubuthenwe. Uyaphuma umlisa agiye phambi kweviyo noma phambi komphumbi wabantu bese bemusho ngazo izibongo zakhe abamaziyo bamhashe baze baye bambeka, esephindel' emuva sekuphum' omunye naye agiye epheth' isihlangu nezincuku zakhe bamhashe abakubo bemthopha noma

75

bembiza ngawobunsizwa no ma anokuhlabana kwakhe empini yasekwaluseni noma ekuhlaseleni nanjengoba manje babizwa ngezibongo eboleni/umakudlalwa unobushuzwayo abalithathi bambongele nge zakh. azithola khona ekudlaleni uma sezibethana izingqungqulu.

42 Nasi nje izibongo zo Dondolo; (zika F.K. Kumalo)

Umqethuka! UDondolo lokuzw' iziziba, Umjikiyo
 abawuphose bawulandela, uma jukujela efulathele.
 uGubuzel' indoda ngehemu layo
 uThantatha abantu njengo thangazane
 Iqhude elikhale kuqal' amanye amaqhude esalele
 Inhlava ebisel' abantu izinyoni zemfundo
 Uzengez' izwe njengolwandle
 Intamb' ende ka layini enjengo Thenifolo
 Abakhulume ngayo bese Mgumdlo/vu
 Kwaye kwezw' ose Qhudeni nakwa biyela
 Kwezw' oso Thukela nose Mpangeni
Kanti nose Ndulinde nokwa Mondi uyezwa!
 Undaba zafika kuqala kwa Nloli,
 Undaba zangena ngo Dombo ku Ncwincwi
 ephuza kwezind' iziziba!
 Undaba zangena ngo Mtheni ku Ngqoveyana
 Umfutshane ungangabafana!
 Kanti zoye zingene phakathi kwa Noongazibomvu
 enkosini ku Mhlahlandlela uMalkomu!
 Umqhathi wempi abuye azilwele
 Kanti abanye bayiqhata bethemb' ukubaleka
 UMadolo kadinwa kuhamba
 Kanti awezisasambana asediniwe
 uNodla mzimba awunike abakwa zulu
 Sikushiya ngamabomu mfana
 Sikuyekel' abangomuso
 Akhushashi ayakweba-ziqanjwe ngu Majola

86 (2*)

57

Imidlalo Yezingane.

1. Ngikuphica ngabantu bani abalala ekuseni baze bavuka
 lishona. Impendulo Izingoqo zesibaya (zesango)

2. Ngikuphica ngento yami egiya igiye ize ikhwele intaba

Impendulo - Iphini.

3. Ngikuphica ngenkomo ebulamel' emadwaleni amabili (Intwala)

4. Ngikuphica ngembambo zezwe -(izindlela)

5. Ngikuphica ngento yami edla ize ibuye emyango (Umtshanelo)

6. Ngikuphica ngabantu bamabathathu bathwel' Idlokolo
imilenze yebodo"

87(1)
2

7. Ngikuphica ngesalukazi sami esiwuk' ekuseni size sibuye
ngokuhlwa - isigcoza

8. Ngikuphica ngenkosi yami ebusa ebusuku qha emini

Impedulo - inyanga.

95(2*)

62 Amabutho ka Mpande.

<u>Abalisa</u>		<u>Isiname</u>	<u>Amazibulo</u>
Undaba ka Wombe	Nganwe	Ingcosho	Ingobamakhosi
Umdlenevu Ingulube Amashishi Amaphela	Anganwe	Ngudludonga	uFalaza.

96

<u>Abalisa</u>		<u>Isiname</u>	<u>Amazibulo</u>
Amamboza Umzwangwenya	} Aganwe	Isitimane	Phefeni
Indlondlo uBloko	} "	Ingcugee	uDakwakusutha
UDududu Umxhapho Umbonambi Unokh-nke Amakhwenkhwe uKhandampemvu Umthuyisazwe	} } Abajutshwanga } Basase beganwa	uThiyane	Ucijimpi Uvukayibambe

Amabutho ka Cetshwayo.

Ingobamakhosi

Uve	Sekungumbidli ka Somseu
Umsizi noma uFalaza	uThelawayeka

97

63 Ukuphathwa kokudla kwakomkhulu.

Kubakhona inceku esenga ezomlomo ezingaluki nenkomo
zonke ezingaphumi. Ngamasango a phuma abantu abangabuye

bangcolise utshani ngothuvi nokunjalo, isibaya sakhiwe khona esi-
 godlweni ngenhla nesamathole sikhona lapho eduze, esomuzike si-khu
 lu sisuka esicamelweni size siye sifike esangweni, ngoba kusengwa
 izinkomo zabantwana nezonduna-nkulu abahlezi sengathi kuse
 khaya lapho bedla amasi nenyama, loku iphekwa ngomhluzi wenye.
 Insengi yezamlomo uma iphuma isigodlweni esimnyama lapho kuhlala
 khona ukudla kwenkosi itshotshoza ikhwele ihambe iliphakamisile
 ithunga lisibekelwe ihamba ixinga abanye abafana abayikhaphayo
 bahamba bephunga izimpukane ngamakhasi noma ngamashoba, ihamba nabo
 njalo isihle yageza kabili noma kathathu ngamanzi nangodaka
 lokuphaqula yaluhuqa lwagamanxa izingalo inkomo isizobanjwa
 enje isizwa ngomkhala, insengi isiyingena isisibekelo isisinika
 abaphungi, isizoyisengela phansi ukuba izihloko zingaqondani
 nenkosi, emva kwalokho yikhona esizoyisengela ethungeni kodwa
 akayigcobi funa ibenephango inkonyane; usezobuye angene ezinye
 kanjalo zize ziphele imbongi iyazungeza khona esigodlweni ibongela
 khona ukudla kwenkosi, olunye ubisi luzothiwa eguleni olunye
 luzophozisa amasi ukuba angabi munyu. Lizothi lingathululwa
 ithunga bese ligezwa lingabi namkhuna negula kunjalo kuhla
 kugezwa/lithiwa namuhla kuyasa liyahashazwa liya geqwa. Kunjalo
 nasenyameni kukhona umuntu okhethwa abe yinhlinzi ngoba kuthiwa
 inyama yakhe imnandi iyahlwabusa ayintikintiki, njaloke naye
 uloku esukele khona isahamba uthi eyoyigwaza abesehle wahlamba
 woze ayiqede ede ehlamb' izandla nabayithathayo isihlinzwe
 yakhishwa izitho bazoyigibekela ithwalwe ikhanda ngezinqoko,
 izikhishwe izitho ezinamagama okungathi uma zifunwa kubekeke
 masinyane obala kukhishwe kahle kungacwiyiwe funa ife ngoba igxwe-
 leze ixoshiwe ayabulawa. Kuphuma insonyama yenxeba kuphume
 yangasohlangothini, kuphume imilenze kukhishwe imikhono, kuphume
 imihlubulo yomibili bese kukhishwa usenga emhlabulweni nasesi-
 xhantini nasemkhonweni lezoke zinsinga ezizoshukwa zibe zintambo
 ezizoxoshisa abalobokazi bathunge ngazo izidwaba olunye usinga
 luphothelwa ubuhlalu besigodlo. Nondlunkulu njalo uyahlatshelwa
 unenhlinzi zawo kuthululelwa kwezikhulu izikhaaba.

98

A END 5316
 sien B tot END van Manuskrip 5316